

รายงานการวิจัย

ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร เพื่อสร้าง
องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

The Biodiversity and Wisdom in Utilization of Herbal for Thai Traditional
Medicine Knowledge , Thapla district, Uttaradit province

สุภาพร พงศ์ธรพฤษ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2554

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร เพื่อสร้าง
องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

The Biodiversity and Wisdom in Utilization of Herbal for Thai Traditional
Medicine Knowledge , Thapla district, Uttaradit province

สุภาพร พงศ์ธรพฤษ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน (วช.)

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ประจำปีงบประมาณ 2554

บทคัดย่อ

การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทและชนิดของสมุนไพร ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ โดยทำการสำรวจและรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าและสวนเกษตรในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ทำการจัดเก็บตัวอย่างพันธุ์พืชโดยจัดทำตัวอย่างพรรณไม้แห้งเพื่อนำไปจัดจำแนกชนิด ศึกษาข้อมูลทางพฤกษศาสตร์และตรวจสอบความถูกต้อง พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์และสรรพคุณจากปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาโดยการสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบพืชสมุนไพรที่สามารถจำแนกชนิดพันธุ์ได้ทั้งหมด 229 ชนิด จำนวน 88 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุดคือ ZINGIBERACEAE รองลงมาคือ EUPHORBIACEAE ใช้เป็นสูตรยารักษาโรค 86 สูตร สูตรยาที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต้มหรือแช่น้ำมากที่สุด สำหรับลักษณะทางนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรได้ทำการศึกษาคุณสมบัติของดิน ซึ่งพบว่า ค่าปฏิกิริยาของดินมีค่าอยู่ที่ระดับ 6.44 – 7.71 ปริมาณอินทรีย์วัตถุในดินมีค่าอยู่ที่ระดับ 0.763 – 3.953 เปอร์เซ็นต์ สำหรับความสามารถในการแลกเปลี่ยนประจุบวกของดิน พบว่ามีค่าอยู่ที่ระดับ 9.75 – 15.10 me/100g ปริมาณไนโตรเจนทั้งหมดมีค่าอยู่ที่ระดับ 0.010 – 0.138 เปอร์เซ็นต์ ปริมาณฟอสฟอรัสและปริมาณโพแทสเซียมที่สกัดได้ มีค่าอยู่ที่ระดับ 0.023 – 0.092 เปอร์เซ็นต์ และ 0.037 – 1.135 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ

คำสำคัญ : ความหลากหลาย, สมุนไพร, ภูมิปัญญา, นิเวศวิทยา

Abstract

The study on biodiversity of herb and their utilization wisdom in Thapla district, Uttaradit province aimed to classify and utilization wisdom on the medicinal plants. The study was carried on surveyed and collected plants from forests nearby and included agricultural area. All plant samples were kept in a dried form (herbarium) for type classification. In addition, the usages information of medicinal plants were also collected by interview.

There are 229 species in 88 families of medicinal plants recognized from the study area. Mostly herbal plants are belong to the family Zingiberaceae and the family Euphorbiaceae, respectively. The data of medicinal utilization were found 86 formulars by using medicinal plants which were boiled or mixed with water. The ecology of herbal plants was studied on the soil characteristic in the area. It was found that, the soil reaction (pH) was 6.44 to 7.71. The accumulation of humus was varied between 0.763 – 3.953 %. The cation exchange capacity (CEC) overall topsoil was varied between 9.75 – 15.10 me/100 grams. Total Nitrogen (N) was varied between 0.010 – 0.138 %. The accumulated phosphorous (P) and potassium (K) extraction from overall topsoil were varied between 0.023 – 0.092 % and 0.037 – 1.135 %, respectively.

Keywords: diversity , herbal , wisdom , ecology

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดินผ่านสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2554 ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและประยุกต์ ในสาขาเกษตรศาสตร์และชีววิทยา

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ ที่เอื้อเพื่อให้การสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาวิจัย ขอขอบคุณนักวิชาการและเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยและพัฒนา ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดทำรายงานการวิจัย และขอขอบคุณปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านผู้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อันทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

สุภาพร พงศ์ธรพฤษ์

กรกฎาคม 2556

สารบัญ

บทที่	หน้า
1. บทนำ	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย	2
ขอบเขตของโครงการวิจัย	2
กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	3
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมะขาม	4
การจำแนกพืชสมุนไพรมะขาม	5
ส่วนต่างๆ ของพืชที่ใช้ทำยา	7
พืชสมุนไพรมะขามที่ใช้ในการรักษาโรค	7
หลักทั่วไปในการเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพรมะขาม	9
แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา	12
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
3. วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	16
ขั้นตอนดำเนินการวิจัย	16
พื้นที่ศึกษา	16
วิธีการศึกษาวิจัย	18
4. ผลการศึกษาวิจัย	20
พันธุกรรมความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรมะขามในท้องถิ่น	20
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรมะขามที่ใช้ประโยชน์ ในท้องถิ่นโดยนักวิจัยร่วมกับชุมชน	83
ข้อมูลทางนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรมะขามในพื้นที่ศึกษา	121
5. สรุปผลการศึกษา	128

สารบัญ

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม	131
ภาคผนวก	134

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ ตำบลร่วมจิต อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	21
2	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	43
3	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	45
4	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	51
5	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ตำบลน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	53
6	สรรพคุณและวิธีการปรุงยาจากพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณพื้นที่ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	63
7	คุณสมบัติทางกายภาพและเคมีของดินในพื้นที่ศึกษา	127

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณตำบลร่วมจิต อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	35
2	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณตำบลหาดล้า อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	44
3	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณตำบลท่าปลา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	48
4	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณ ตำบลผาเลือด อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	52
5	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณ ตำบลน้ำหมัน อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	58
6	ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบบริเวณ ตำบลนางพญา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	75
7	ค่าความเป็นกรด - ด่างของดิน	123
8	ปริมาณอินทรีย์วัตถุในดิน	123
9	ค่าความจุในการแลกเปลี่ยนประจุบวกของดิน	124
10	ปริมาณไนโตรเจนทั้งหมดในดิน	124
11	ปริมาณฟอสฟอรัสที่เป็นประโยชน์ในดิน	126
12	ปริมาณโพแทสเซียมที่สกัดได้	126